

На 1.01.2006 р. на 1000 осіб працездатного віку припадало 688 непрацездатних, з них 326 – осіб у віці молодшому за працездатний і 362 – особи у віці старшому за працездатний. Середній вік населення склав 37,7 роки, в міських поселеннях – 36,5, в сільській місцевості – 38,5 роки. Показники середньої очікуваної тривалості життя в області у 2004–2005 рр. становили 70,5 роки (у чоловіків – 65,3 р., у жінок – 75,8 р.) і випереджали середньодержавний рівень – 68,0 років (у чоловіків – 62,2 р., у жінок – 74,0 р.).

IV. Висновки. Структура, чисельність населення, його розселення на території, рівень життя та інші якісні й кількісні показники є суттєвими характеристиками соціального і економічного розвитку регіону. Характер розвитку населення має значний регулюючий вплив на формування і розвиток виробництва, сфери послуг, стану навколишнього середовища тощо. Так, від якісних і кількісних показників, що характеризують населення, залежать обсяги невиробничого споживання, потужності та види виробництв і закладів соціальної інфраструктури, обсяги природних та енергетичних ресурсів, які витрачаються, місткість ринку товарів визначає платоспроможний попит населення та

ін. Таким чином, в сучасних умовах населення набуває роль провідної підсистеми регіону. Проявом цього може слугувати соціалізація економіки, підвищення значимості регіональних та місцевих бюджетів у розвитку населення і соціальної сфери, посилення соціальної пріоритетності економічного розвитку регіону.

1. Івано-Франківщина, Україна, Звіт за 2005р. Статистичний щорічник (За редакцією Колімбровського М.М.). Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 613с.

2. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій //Матеріали до сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9-10 листопада 2005року. – К.: УААН ННЦ. “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 80с.

3. Соціально-економічна характеристика сільських населених пунктів Івано-Франківської області. Статистичний збірник (За редакцією Костюк О.В.). Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006.-131с.

In the article the regional features of recreation of population are lighted. Tendencies in a birth-rate, age-old structure and life-span in the conditions of strengthening of social orientation of economy of region are analysed positively.

Брович О.С.

ІВАН ФРАНКО ПРО ПРИЧИНИ ЕМІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюються погляди Івана Франка на демографічний розвиток та еміграцію населення Східної Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття, аналізується спрямованість інтенсивної еміграції населення краю, вказуються причини масових еміграційних переміщень галицьких селян.

Ключові слова: еміграція, еміграція галицьких селян, демографічний розвиток Східної Галичини, причини еміграції, соціальне середовище, мотиви еміграції, напрями еміграції.

I. Вступ. Нині особливо актуальними є проблеми, що пов'язані з інтенсивними міграційними процесами в Україні, які виражаються в масових переміщеннях населення

через міжнародні кордони. Це, безперечно, відображається на економічному і соціальному становищі країни, національній безпеці та інтелектуальному потенціалі України, оскільки виїжджають переважно молоді, освічені люди. Зрозуміло, це значно знижує якість трудового та демографічного потенціалу країни.

Еміграційний рух населення Галичини на початку ХХІ століття спричинений низкою чинників і факторів має певні ознаки подібності і може бути співставлений з еміграцією населення Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття, коли жив і творив великий українець, наш земляк, людина енциклопедичних знань – Іван Якович Франко.

Спадщина Івана Франка в галузі економічної науки вражає дивовижною майстер-

ністю Великого Каменяра бачити і передати у зрозумілій для читача-неспціаліста формі складні соціально-економічні проблеми того часу в Східній Галичині. А ситуація, яка склалась в економіці Галичини кінця XIX – початку XX століття, була неймовірно важкою.

II. Постановка завдання. Як відомо, після 1948 року на теренах Східної Галичини, що входила до складу Австро-Угорщини почалась певна демократизація суспільно-політичного життя та економічні перетворення, які полягали передусім в прискоренні розвитку капіталістичних відносин, що оголосили початок нової доби в економічному побуті селянства. Але землевласниками в Східній Галичині залишались держава, шляхта та церква, а селянство було малоземельним і кількість їх зростала з кожним роком. Більшість з них залишались взагалі без ґрунтів внаслідок зубожіння та конфіскації майна за борги і перетворювалась в безземельних наймитів, яких жорстоко експлуатувала сільська буржуазія. Це стало причиною того, що десятки тисяч розорених селян йшли в міста. Тим часом застій у промисловості не дозволяв працевлаштувати величезну масу безробітних, що теж погіршувало вже досить тяжкий стан селянства. Голод, погіршення життєвих умов, безземелля, експлуатація з боку поміщиків викликали інтенсивну еміграцію галицьких селян.

III. Результати. У Східній Галичині кінця XIX – початку XX століття еміграція селян набрала масового характеру і охопила широке коло економічних і суспільних відносин. Саме під еміграційного руху населення краю припав на роки активної творчої, громадської та політичної діяльності І. Франка і, звісно, ці події не могли не зачепити письменника-публіциста.

Його перша стаття «Еміграція українського населення» була опублікована саме в тому році, який прийнято вважати початком масової еміграції. В ній він пише, що населення емігрувало із Золочівського, Скалатського, Зборівського і Тернопільського повітів, а причиною тому стала еміграційна пропаганда згідно з якою десь там, за океаном, життя буде краще і кожна сім'я отримає врожайну, добротну землю. А, насправді, така пропаганда вигідна єврейським вихідцям з Росії, що полегшує їм купівлю землі. І дарма, що духовенство намагається

застерегти і відвернути народ від необачних кроків, адже саме соціальне середовище, «несумлінний елемент» [1, 331] доводить населення до крайніх і найрозпачливіших ідей.

Отже, з самого початку, з'ясовуючи причини еміграційних спалахів, І.Я. Франко в першу чергу посилається на економічне становище селян і виробничі відносини в регіоні. Скажімо, в статті «Еміграція до Росії» зазначено, що «головним приводом до еміграції була значна різниця в цінах на землю у нас і в прикордонних російських губерніях» [1, 327]. Але москвофіл пан Марков «твердить, нібито галицький селянин в Росії не може здобути землі за жодну ціну, що селяни емігрують лише тому, що хтось зацікавлений намовив їх і збаламутив» [1, 333]. Отже, мова йде про те, що еміграція – це польська інтрига, яка носить соціалістичний характер і покликана знищити Галицьку Русь, але ж російські чиновники охоче приймають емігрантів.

Минуло вже 130 років від початку еміграції галицьких селян. Великому письменнику та громадсько-політичному діячеві І. Франку, який в ці роки жив, подорожував та працював у Галичині, на власні очі пришилось бачити ці картини страждань і поневірянь селянського та міщанського люду. Саме в часи І. Я. Франка в Галичині, а також на Закарпатті та Буковині, був найбільший спалах еміграції. В науковій, публіцистичній та художній спадщині І. Я. Франка детально і всебічно розкриті причини і наслідки еміграції населення Галичини кінця XIX - початку XX століття. В 44 томі (книга 2), який присвячений економічним працям І. Франка, що написані в період з 1888 по 1907 рр., 22 дослідження і статті стосуються безпосередньо еміграції населення Галичини [3, 78-79].

З'ясовуючи причини еміграції в статті «Спроба з'ясування загадки еміграції» він підкреслював, що приводом її передусім треба вважати матеріальну скруту, немилосердний грабіж і зловживання владою поміщиками, тобто відсутність правової опіки, неспроможність себе захистити. І як так спокійні, покірні і консервативні люди східної частини краю наважились коїти протест? Залишаючи свої оселі, речі, родичів, хай яку господарку, «всі як один відповідають: «Нема чого тут триматися, не дочекаємось нічого доброго» [1, 341].

Щодо напрямів еміграції, то на початку 90-х років XIX ст., зазначає І. Франко, вона була спрямована на Схід, на Наддніпрянську Україну, а згодом до південної Угорщини, до США, Канади, до Бразилії, Аргентини, до Бессарабії, Румунії, до Боснії і Герцеговини, на російську Волинь і ще бог знає куди, «щоб тільки геть з нещасної батьківщини» [1, 354]. В період 1890–1910 рр. емігрувало майже 600 тисяч людей, а це більше 9 відсотків всього українського населення Східної Галичини. Найбільшу частину емігрантів становили заробітчани і халупники з сім'ями, а також двірська челядь і власники дрібних рільничих господарств. Дуже рідко емігрували власники більших господарств або ремісники, які жили в селах. В основному емігранти були уніатського (православні) і латинського обряду.

І. Франко писав, що Галичина – край недоборів, тобто браку засобів для існування – їжі, освіти, а також прав і свобод людини. І тому еміграція набуває чимраз швидших обертів. А ще, пише Франко, Галичина була «перелюднена» [1, 343], мала надто розвинений поділ селянської землі і дуже малі заробітки, «число дрібних посідачів землі, яке в р. 1848 виносило коло 500000, дійшло в р. 1875 на близько 800000, причім одна земельна посілість обіймала пересічно 3-4 морги землі» [1, 344], тоді як розповідають чудеса про врожайні землі на чужині, і кожна сім'я за межами краю може одержати 12 моргів добротної землі. Це говорить про те, що еміграція в розумінні І. Франка носила переважно аграрний характер, і тому еміграцію можна вважати «природним, доконечним і неминучим явищем» [1, 343] в даних умовах економічних відносин.

Масовий еміграційний рух спричинив незадоволення і паніку серед цвіту галицької інтелігенції, тобто поміщиків, які бачили в еміграції селян справжнє лихо, адже «коли втікають хлопи, то не стане дешевого та покірного робітника ані двірської служби» [1, 345]. Отже, під загрозою національний добробут, національне багатство. І тоді вони просили про допомогу жандармів, які отримали від намісництва інструкцію затримувати і ув'язнювати емігрантів, а хто не послухає наказу «не втікати, того стріляти, як пса» [1, 348], а прикордонники повинні були не пропускати емігруючих селян через кордон, аби не втратити «так потрібні для них ро-

бучі руки» [1, 348]. Але й це не спинило еміграцію, і те, що за кордоном їх чекала ще гірша біда, а байки про обіцяні їм загосподаровані обійстя та земельні наділи розвіювалися як дим.

Що ж насправді спричинило еміграційний рух населення Східної Галичини? Головною причиною і була нужда, матеріальне зuboжіння, моральна занедбаність сільського населення, яка пов'язана з втратою віри в себе, в свої сили, свою людську гідність, віру в правову основу, яка є підставою суспільного ладу, віру в щирість, людяність, доброту інтелігенції, яка замість того, щоб вести його до освіти, до правди, найбільше гнобить його. Ось, чому втікає український селянин.

У статті «Чи необхідна еміграція з Галичини?» І. Я. Франко, детально і обґрунтовано коментуючи статтю польського вченого Т. Рутовського, звертає увагу на те, що галицький еміграційний рух цілком відповідає загальним закономірностям суспільного розвитку має як негативні, так і позитивні сторони. Він погоджується в основному з думками Рутовського та англійських економістів, які вважали, що емігранти, виїжджаючи з переселеної околиці, залишали місця робочі іншим, підносячи тим самим платню тим, що залишаються, полегшують їх існування. Безперечно, в кожній країні є свої погляди на еміграцію, своя еміграційна політика, яка виходить з конкретних історичних, демографічних та економічних умов розвитку цієї країни. В даній статті дається детальна демографічна характеристика Галичини, глибоко аналізуються шлюби, природний приріст та густота населення. І. Я. Франко зазначає: «З усіх австрійських країв Галичина займає перше місце з 8,61 шлюбами на 1000 мешканців, коли ряд країн мають їх 5-6, а типова норма – дещо більше 7 шлюбів на 1000. ...Знову Галичина на першому місці з 45,15 народженої дитини на 1000 мешканців, тобто на 7,23 більше за середню норму в усіх краях Австрії, на 16 більше за народжуваність в ряді альпійських країв. Коли б не така велика смертність, приріст був би ще більший. Незважаючи на це, надлишок народжень порівняно зі смертністю на тисячу жителів у 13 австрійських краях між 3 і 8; якщо в Чехії він становить – 8,96, у Моравії – 9,03, в усій Австрії пересічно 10,81, то в Галичині він становить 16,46! Густота населення краю з 69 чоловік на

1 кв. км. у 1869 р. зростає до 84 у 1890, в той час як у Франції вона становить 71, у Королівстві Польському – 70, а в Європейській Росії ледве 18 чоловік на 1 кв. км.» [1, 461].

Аналізуючи причини еміграції Великий Каменяр доводить, що український селянин, так як і кожна інша людини, любить рідні місця, свій край, рідну батьківщину, але нужда, нестатки, кривди і гноблення, які він зазнає змолоду, змушують його тікати у пошуках кращого майбутнього, адже «нори, в якій панує тільки плач і скрегіт зубів, нужда, гніт і непевність у завтрашньому дні, навіть пес не може любити» [1, 352]. Еміграція є проявом загальної недуги, проявом важкого зламу в селянській верстві. Факт, що еміграція породжена також пролетаризацією селян. Із розвитком капіталістичних відносин, а також за рахунок масового розорення дрібних селянських господарств кріпосництво було втягнуто у товарно-ринковий процес та міжнародний поділ праці і виштовхано в ряди пролетаріату було близько 100 тис. селян, які були готові до найму в промисловості. Проте не було стільки підприємств, фабрик, які могли б зібрати усі маси сільського пролетаріату, де можна б було забезпечити себе джерелом існування. І тому нічого не залишалось селянинові, як «або на місці гинути з голоду і нужди, або йти світ за очі з надією на кращу долю» [1, 355].

І тут Франко говорить, що у зв'язку з тим, що еміграційний рух населення Східної Галичини є явищем природним, закономірним, то необхідно уряду, державі спробувати врегулювати його шляхом створення відповідного товариства, яке б допомагало емігрантам, сприяло наданню охорони їм під час подорожі і на чужині, в краях, до яких вони емігрують, вишукувало для них заняття і певного заробітку. А це, говорить Франко, не так вже і неможливо, адже це є громадський обов'язок крайових і державних властей, щоб дати зрозуміти і відчутти підтримку і опіку держави, громадянами якої є емігранти. Тому що наші емігранти не покидають свій край назавжди, а їдуть за більшим заробітком, що при як слід організованій еміграції могло б дати красів велику користь.

Перечитуючи твори І.Франка, дізнаємося, що емігрують не тільки бідні селяни, а й багаті, заможні господарі. Що їх спонукає до еміграції? Очевидно, що є ще якісь інші, не з'ясовані причини, які посилюють емігра-

цію? Мабуть, сама мрія про «свободу» вабить людей на еміграцію, що досить часто доводить їх до справжніх злиднів.

IV. Висновки. Загалом мотиви та причини еміграції пов'язані з психічним станом особистості, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального і психологічного характеру через зміну місця проживання. Економічні міграційні мотиви пов'язані з прагненням індивіда зміцнити свій економічний статус та матеріальний добробут своєї сім'ї. Соціальні міграційні мотиви виражають бажання потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус, суспільний авторитет та престиж. Психологічні мотиви пов'язані з потребою наповнити своє життя сенсом, самоповагою, пізнати невідомі аспекти життя, набутти нового життєвого досвіду, розширити свій кругозір.

Міграційні мотиви формуються під впливом особистісних особливостей потенційних мігрантів, їх інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, їх прагнень і сподівань. Причому вони є різними в залежності від віку, статі, сімейного стану, освіти, культурного потенціалу і стану здоров'я. Отже, з одного боку спонукальним мотивом до еміграції є структура особистості та потреби індивіда, а з іншого – наявність певних перспектив змінити деякі умови свого життя.

В своїх творах про еміграцію І.Я.Франко яскраво висвітлює причини, мотиви, форми, напрями і територіальну локалізацію еміграційного руху кінця XIX – початку XX ст., етапи його розвитку і соціально-демографічний склад мігрантів Східної Галичини.

1. Іван Франко. Збір. творів у п'ятдесяти томах. Т. 44, Кн. 2. – К., Видавництво «Наукова думка», 1985. – 767 с.

2. Злупко С.І. Іван Франко – економіст. – Львів: МП «Слово», 1992. – 208 с.

3. Романюк М.Д. Еміграція населення Галичини кінця XIX – початку XX століття, її причини та наслідки в оцінці Івана Франка // Іван Франко і національне та духовне відродження України: 36. наук. ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 77–81.

In this article are lighted the views of Ivan Franco on demographic development and intensive migrations of the population of East Galichina at the end of 19th and at the beginning of 20th century, intensive migrations of the population of the region and the reasons of the mass emigrant moving of peasants of Galichina are specified and analyzed.